

ОКОЛИНА НОВОГ ЗАВЕТА

Eduard Lohse, *Umwelt des Neuen Testaments*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1971, стр. 224 са 1 цртежом, 2 карте, 2 табеле, 8° = Grundrisse zum Neuen Testament. Das Neue Testament Deutsch, Ergänzungsreihe 1, уредник Gerhard Friedrich. DM 15,80.

Едуард Лозе, познати новозаветник и бискуп Лутеранске цркве, коментатор више новозаветних књига, као *Посланице Колошанима и Филемону* (Мајерови критичко-егзегетски коментари, Гетинген 1968), *Откровење Јованово* (Гетинген, друго изд. 1966) и многих студија из егзегезе и историјске околине Новог завета, пружа нам у лако разумљивом облику веома добро пробран материјал, прегледно изложен и неопходан за разумевање многих новозаветних питања и појмова. Писац обрађује сву разноврсну проблематику у вези Новог завета и свесно се обраћа широком кругу читалаца, па је и његов језик и стил излагања томе циљу подређен. „Пошто је Еванђеље први пут објављено на једном одређеном месту и у одређено време историје, неопходно је за стручно разумевање његове проповеди да се проуче не само језици, којима се тада говорило — јеврејски, арамејски и грчки — него и политички односи, услови живота и обичаји оних људи, њихова надања и очекивања, њихове представе и погледи, колико је могуће тачније. Уколико је могуће да се тачније сазна где је људе срела хришћанска проповед и како се Еванђеље схватало и даље преносило, утолико

ће нам лакше поћи за руком да се саржај ове проповеди преводе из начина изражавања и представа старог света на језик нашег времена” (стр. 6).

Књига је израђена према стручно замишљеној шеми: у првом делу обрађено је јудејство у време Новог завета (стр. 7—144), а у другом, доста краћем, делу: јелинистичко-римска околина Новог завета (145—205), са једним кратким закључком (205—206).

Прва глава разматра политичку историју јудејства у јелинистичко време, почев од времена владавине Персијанаца над Палестином, дакле од вавилонског ропства, и Александра Великог, да би затим писац опширно обрадио Палестину под влашћу Сиријаца и Макавејске борбе за ослобођење (10—12), као и краљевину Хасмонеја и Палестину под римском влашћу, јудејски рат и побуну под Бар Кохбом (до 36. стране, значи време од 132. год. пре Христа до 135. год. по Хр.). Сва ова збивања описана су сажето, а прегледно. На крају књиге две приложене карте: Царство Ирода Великог и његових синова и Римско царство у новозаветно време, као и две табеле: Дом Хасмонеја (од Матијаса, † 166 пре Хр. и његових синова Симона и Јуде Мака-

веја, па све до Аристовула III, до 35. год. пре Хр.) и Дом Иродов (који је владао од 37. до 4. год. пре Хр.) све до Агрипе II (50 — око 94. год. по Хр.) — омогућују читаоцу да цело време сликовито прати развој ових наглих збивања у историји малог а жилавог и национално свесног народа.

Најопсежније поглавље књиге је друга глава: „Религиозни покрети и духовна стремљења у јудејству у време Новог завета” (37—105), подељено у три пододељка: а) апокалиптика, б) групе и заједнице у палестинском јудејству, и в) јудејство у дијаспори. „Основна дуалистичка структура” у јудејству објашњава се као последица повезаности иранских представа са јудејским исповедањем израиљског Бога као господара света. „Овом Еону стоји насупрот онај Еон”. „Прихватање есхатолошких представа из иранске религије омогућено је тиме, да су се у јудејству налазиле претпоставке да се помоћу погледа који су допирали из Ирана старо веровање изрази на нови начин. Јахве није за Јудеје био само господар свога народа, него господар историје свију народа, целог света” (уп. стр. 43). Али ове апокалиптичке поставке нису остале непромењене него прилагођене вери у Јахвеа и учињене корисним. Писац отуда држи да тамо где су у хришћанским општинама прихваћене апокалиптичке представе, оне су испуњене новим садржајем с обзиром на христологију, да би послужиле даљем развоју хришћанске проповеди (44). „Хришћани се нису само везивали на ове и друге мисли јудејске апокалипсе, него су и читали апокалиптичке списе и тумачили у

њима изложена обећања у смислу откровеног спасења у Христу. Да би се од хришћана могло јасно дистанцирати, равинско јудејство је отуда, које је после неуспелих побуна поново окупило заједнице у синагогама, одустало од апокалиптичких књига и одбацило их. Ова подела је изведена тако оштро да су апокалиптичке књиге у синагогама уништаване, тако да је тек веома мало апокалиптичких текстова на првобитном јеврејском језику сачувано. Већина списа је предана у преводима, на којима су их хришћани читали и даље предавали” (45). Дакле, Лозе сагледава суштинску разлику Христовог става према апокалиптици у Христовој слободи од сваке законитости, а код првобитног хришћанства у његовој преради апокалиптичких представа христологијом. Међутим, ауторово мишљење да је равинско јудејство одбацило апокалиптичке списе да би се разликовало од хришћана може бити једнострано. Може се такође поставити као питање: да ли је исправно најпре излагати апокалиптичке идеје, а затим апокалиптичке књиге? (45—51), као што чини аутор, јер би литерарна питања требало да претходе систематским, а друго, већа сагласност међу истраживачима постоји у вези литерарних него систематских питања апокалиптике. Циљ апокалиптичке књижевности аутор види у „пучавању побожне заједнице и у позиву на верску истрајност” (51).

Међу апокалиптичким књигама Лозе на првом месту обрађује књигу пророка Данила (!), као најстарију и време писања ставља између 167. и 164. год. пре Хр. „да би заједници

говорила да време невоље неће дуго трајати, јер Бог ће интервенисати и патњи ставити тачку” (46).

Под именом Еноха сачуване су две њиге: једна на етиопском језику (Етиопски Енох), и друга на словенском (Словенски Енох). *Етиопски Енох*, који је првобитно написан на јеврејском или арамејском, спада у старозаветни канон Етиопске цркве. Књига је не само у јудејству него и међу раним хришћанима била веома омиљена. — *Словенски Енох*, писан првобитно на грчком, садржајно зависи од Етиопског Еноха. Енох путује кроз седам небеса и од Бога prima саопштење о току стварања. Књига говори о догађајима од стварања човека до претње о скором суду, а завршава се позивом на верност и истрајност. Чињеница да је првобитно писан на грчком указује да је спис састављен у дијаспори, вероватно у Египту, средином првог века по Христу.

Затим се такође сажето обрађују следеће апокалиптичке књиге: *Вазнесење Мојсијево* (сачувано на латинском); *Четврта књига Езрина* (према латинском рачунању); сиријска *Барухова апокалипса* (после 70. год. по Хр.) и грчка *Барухова апокалипса* (2. век по Хр.).

Други пододеољак о „групама и заједницама у палестинском јудејству” (51—86) је за истраживаче Светог писма веома важан. Отуда ћемо се више осврнути. На првом месту се обрађују *садужеји*, чије име аутор доводи у везу са именом Садока, кога је цар Соломон поставио за првосвештеника (1. Цар. 2, 35) и од кога свештеници воде порекло као од родо-

начелника. „Садужеји су при изградњи постегзилске заједнице одиграли одлучујућу улогу и старали се у Јерусалиму као легитимни свештеници око службе при храму” (51). „Када су Хасмонеји неко време приграбили првосвештеничку службу, мада нису били садоковског порекла, и даље је при храму у Јерусалиму било синова Садокових који су служили као свештеници” (52). Садужеји су углавном потицали из кругова јерусалимске аристократије. Чврсто су се држали слова закона и одбијали да усменом предању, које су фарисеји високо ценили, придају исти ранг као и писаном слову. Нису веровали у анђеле и демонс(Дела ап. 23, 8), а изнад свега, нису делили ишчекивање да ће последњег дана мртви устати из гробова. Строжије од фарисеја држали су се прописа о празновању суботе и строго су настојали да се казуистиком не изврда заповест о суботи. Законом прописане казне изрицане су немилосрдно на судовима, а смртна пресуда увек је извођена каменовањем. Првосвештеници су увек били из њихових кругова, али су признавали постојећу власт и трудили се да ублаже све јаче непријатељство народа према римској власти. Пад Јерусалима значио је и за њих крај. Изградњу јеврејских општина после ове катастрофе преузели су једино фарисеји.

Фарисејима аутор посвећује дво-струко више простора. Име фарисеј изводи се од јеврејске речи „перушим” (peruschim) одн. арамејске „перишаја” (perischajja) — *издвојени*, јер су се држали даље од околног света. Почетак овог покрета пада у

макавејско време кад је требало бранити јудејску веру од јелинског отуђивања. Касније су се здруживали у заједнице, у којима су могли да тачно испуњавају заповести Закона: прописе о чистоћи и десетку, а поред ових високо су ценили додатна остварења („сувишна дела“), као добровољни пост — два пута недељно, по недељком и четвртком — или да се усред дана моле за Израил и чине покајање. У фарисејске заједнице улазили су свештеници, али пре свега лаици, занатлије, сељаци и трговци, који нису живели једино у граду него и у селима Јудеје и Галилеје. Међу старозаветним књигама они су као најважније сматрали законске књиге, али су посебно истицали и усмено традицијом предане прописе, као „предање старих“ (Мк. 7, 3). Веома су неговали месијанска очекивања: из Давидовог рода доћи ће Помазаник, који ће очистити Јерусалим од пагана. До пада Јерусалима фарисеји су играли значајан утицај у Синедриону (Дела ап. 5, 34—40; 23, 6—8). Многи од њих пали су у рату 70. године, али они преживели развили су своје учење до општег признања.

Укратко се обрађују *зилоти* (нису признавали власт римског цара и одбијали да га назову „кириос“), *есени* (које Јосиф Флавије наводи, поред садукееја и фарисеја, као „философску школу“) и *терапевти* (обрађали пажњу на контемплативни живот, живели на Мареотском језеру, недалеко од Александрије у насебинама сличним манастиру; име значи „слуга“). — Име „есени“ аутор изводи од арамејске речи „хасаја“ (*chasajja*) — *побожни*. Ови су још више од фари-

сеја инсистирали на послушности Закону. Према Филону и Јосифу било их је 4.000. Живели су по селима Палестине, а неки у градовима. Удруживали су се у чврсте заједнице и живели безбрачно, али било је и ожењених да би се продужавало потомство. Живот им је био уређен по строго донетим прописима. Према опису Плинија Старијег, есени су имали центар заједнице на обали Мртвог мора. После пронађених свитака у Кумрану многи истраживачи су мишљења да је Кумранска заједница центар есенске заједнице, мада се у списама Кумранске заједнице нигде не спомиње ознака „есен“.

Кумранској заједници аутор посвећује највише страна (63—82), те се добија утисак да есенима (пошто их аутор с правом изједначује с Кумранском заједницом) припада највећи значај за схватање Новог завета. Уз то, док говори о садукеејима, фарисејима и зилотима Лозе прави мање осврте на њихов значај за Нови завет, док, с друге стране, он у посебном поглављу говори о „кумранским текстовима и Новом завету“, наводећи многе дуге цитате из свитака са Мртвог мора. Међутим, узето за себе ово поглавље о Кумранској заједници, њеним свицима, веровању и учењу, веома је подесно да се стекне сасвим поуздана слика о овом деликатном питању, коме се посвећују читаве књиге, студије, па и један часопис редовно обрађује ову проблематику! Због овога, треба да будемо захвални аутору.

И на крају религиозних покрета на четири стране (86—92) говори се о проучаваоцима и тумачима Закона,

што је Вук погрешно превео са „књижевници“, а требало би употребљавати реч „књижник“ (човек који се бави Књигом, тј. Законом). Дакле знамо шта значи реч „књижевник“ у савременом српском језику.

У одељку о „јудејству у дијаспори“ (86—105) аутор обрађује његову разлику од палестинског јудејства на основу 4. књиге Макавеја, а укратко се осврће на Септуагинту (92—96), Филона (97—101) и Јосифа Флавија (101—105).

Трећа глава носи наслов „*Јудејски живот и јудејско веровање у време Новог завета*“ (106—144). Овде Лозе изврсно излаже: 1) социјалне услове живота Јудеја у Палестини и дијаспори, 2) богослужења у јерусалимском Храму, 3) синагогу, 4) Писмо, Закон и Традицију, 5) Бог и човек и 6) будуће спасење. Можемо себи једино представити колико је овде суштинских проблема обрађено за теолога и интелектуалца: како је дошло до образовања Канона књига Старог завета, како је дошло до Талмуда, каква су теологија и есхатологија јудејства, какав је утицај синагога одиграла после пада Јерусалима, и др.?

Други део књиге о *јелинистичко-римској околини Новог завета* много је концизнији од првог, и у првој глави излаже (145—163) политику и друштвено уређење у Римском царству у првом веку по Христу; у другој глави (163—186) — религиозни покрети и духовна стремљења (богови Грка и Римљана, народно веровање и представе о судбини, религије мистерија и популарна философија); у трећој глави (187—206) детаљно је об-

раћен гносис (његова основна структура, Корпус херметикум као сведочанство о прехришћанском гносису, ширење гносиса у првом веку по Христу). Основну карактеристику гносиса аутор види у дуалистичком схватању света и признаје прехришћанско порекло његово, али веома опрезно „пошто има веома мало литерарних сведочанстава о прехришћанском гносису“ (188). Аутор јасно указује на разлику између новозаветног „гносиса“ и философског, мада претпоставља да је Нови завет прихватио неке гностичке мотиве.

Уз сваки одељак књиге наведен је списак најважније литературе, као и критичка издања текстова са њиховим издањима на немачком језику. На крају је таблица историјских збивања у Јевреја од 722. пре Хр. (пада Самарије под Асирце) до побуне Јудеја под Бар Кохбом 132—135. године, а упоредо и важнији секуларни догађаји од значаја за Јевреје ради лакше временске локације читаоца. Регистар имена и појмова и новозаветних места цитираних у књизи такође су од користи за читаоца.

Могло би се једино пожелети да се ова књига преведе на српски језик како би сигурно испунила празнину, коју не покривају наши библијски уџбеници, пошто малу пажњу посвећују тзв. *интертестаменталном периоду*, па ни оновременој историјско-религиозно-друштвеној околини Новог завета, као да ову околину није ни потребно проучавати. Међутим, Христос Господ је дошао у овај свет „кад је наступила пунина времена“ (Гал. 4, 4). Његови први слушаоци били су људи као и ми са својим радо-

стима и бригама, живели су као младо и старо, мушко и женско, и они су се питали шта је смисао живота и тражили коначне одговоре на ово питање. Па и само Еванђеље од самог почетка чини осврт на овоземаљски живот када каже да је Господ Христос рођен у време владавине цара Августа (Лука 2, 1), и на почетку треће главе Лукиног Еванђеља набраја

који су световни владари владали у Палестини и у Римском царству (3, 1). Књига ове врсте одлично осветљава ове политичко-верске односе, који су морали имати одраза на Нови завет, па је њихово познавање само допринос бољем разумевању Речи Божје.

Радомир Б. Ракић